

Носа А.М.

студентка

Ужгородського національного університету

Nosa A. M.

Student

Uzhhorod National University

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТКУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СВІТОВОГО СПІВТОВАРИСТВА

PECULIARITIES OF THE ESTABLISHMENT, DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF COMMON ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION AS A TOOL OF ENVIRONMENTAL SECURITY OF THE WORLD COMMUNITY

Анотація. У статті проаналізовано основні характерні риси формування спільної екологічної політики Європейського Союзу, узагальнено основні етапи її розвитку. Досліджено нормативно-правову базу формування екологічної політики ЄС. Проаналізовано основні інструменти політики Європейського Союзу у сфері захисту та охорони навколишнього середовища. Визначено й охарактеризовано основні напрями екологічної політики Європейського Союзу. Досліджено роль Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки як одного з глобальних викликів сьогодення.

Ключові слова: екологічна політика, екологічна безпека, Європейський Союз, Програма дій у сфері навколишнього середовища, принцип екологічної політики, інструмент екологічної політики.

Вступ і постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людство зіткнулося з низкою глобальних викликів, які потребують особливої уваги з боку міжнародного співтовариства та спільних зусиль для їх вирішення. Одним із таких викликів є екологічна криза, яка у XXI ст. набула глобальних масштабів у зв'язку з різким погіршенням стану навколишнього середовища, зумовленим антропогенними чинниками. Сьогодні найбільш характерними проявами екологічної кризи є поступова зміна клімату планети внаслідок зміни балансу газів в атмосфері, забруднення атмосфери з утворенням кислотних опадів, опустелювання планети, загальне і місцеве руйнування біосферного озонного шару, радіоактивне зараження окремих територій, забруднення Світового океану важкими металами, складними органічними сполуками, нафтопродуктами, радіоактивними речовинами, насичення вод вуглекислим газом, скорочення біологічного розмаїття, погіршення середовища життя в населених пунктах, особливо на урбанізованих територіях, загальне виснаження і брак природних ресурсів тощо [1, с. 125]. Усі ці явища становлять велику небезпеку для людства загалом, адже здатні призвести до незворотних змін навколишнього природного середовища і, як наслідок, зробити Землю непридатною для життя.

Саме тому міжнародна спільнота усвідомлює необхідність спільних дій та здійснення спільних заходів у сфері екологічної безпеки в умовах обмеженості ресурсів та зростання потреб у них. У цьому контексті важлива роль належить інтеграційним об'єднанням, які запроваджують різноманітні програми та здійснюють спільні кроки у сфері пошуку шляхів вирішення проблеми екологічної безпеки на глобальному рівні.

Важливе значення у цій сфері має Європейський Союз як одне з найпотужніших угруповань країн сьогодення, адже політика у сфері навколишнього середовища є одним із перспективних напрямів діяльності ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення у процесі дослідження особливостей формування,

розвитку та реалізації спільної екологічної політики Європейського Союзу відіграють праці таких вітчизняних науковців, як Н.І. Романюк, Н.М. Корнійчук, В.Ю. Колесник, В.Л. Качурінер, Н.А. Громадська, В.В. Деріга. У своїх працях вони досліджували еволюцію спільної екологічної політики ЄС, основні принципи та засади її здійснення, а також здійснювали аналіз нормативно-правової бази ЄС у сфері екологічної політики.

Метою статті є аналіз особливостей формування, розвитку та реалізації спільної екологічної політики Європейського Союзу як одного з основних інструментів досягнення та підтримки екологічної безпеки на глобальному рівні. Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання, як:

1) дослідження еволюції спільної екологічної політики Європейського Співтовариства та надання характеристики основним етапам її формування та розвитку;

2) аналіз основних принципів, на яких ґрунтується спільна екологічна політика Європейського Союзу, а також основоположних цілей і завдань екологічної політики ЄС;

3) дослідження нормативно-правової бази, на основі якої здійснюється спільна екологічна політика Європейського Союзу;

4) аналіз основних інструментів здійснення спільної екологічної політики Європейського Союзу.

Результати дослідження. Екологічна політика, програми і стратегічні плани дій становлять разом атрибуту системного екологічного управління і, зокрема, результати стратегічного екологічного планування як однієї з головних функцій системного екологічного управління [2, с. 87].

В умовах поглиблення глобалізаційних та інтеграційних процесів у світовому господарстві на перший план виходить міждержавний аспект екологічної політики, який передбачає економічну, екологічну, соціальну та етичну діяльність геополітичних суб'єктів, спрямовану на зміни тенденцій чи

збереження статусу-кво у природному середовищі в контексті розвитку міжнародних відносин [3, с. 114].

Саме тому все більшу роль сьогодні відіграє екологічна політика Європейського Союзу як одного з найпотужніших інтеграційних об'єднань сучасності, яка являє собою сукупність спільних дій і заходів країн-членів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб свого населення, раціональне використання, охорону й відтворення природних ресурсів та підтримку екологічної безпеки. Варто відзначити, що сьогодні саме Європейському Союзу належить домінуюча роль у координації та імплементації політики вирішення глобальних проблем навколишнього середовища.

Європейський Союз має складну та розгалужену систему екологічного законодавства й успішно реалізує її норми на практиці.

У процесі формування екологічної політики ЄС можна виділити 5 основних етапів (табл. 1).

У процесі еволюції спільної екологічної політики країн-членів ЄС було розроблено фундаментальні принципи, на основі яких здійснюються заходи ЄС у сфері охорони та захисту навколишнього середовища. В Амстердамському договорі 1997 року визначено такі принципи, як:

1) принцип субсидіарності, який полягає у здійсненні спільної діяльності у тих сферах, де країни не можуть впоратися самі або таке вирішення буде більш ефективним, ніж на рівні держави);

2) принцип обережності;

3) принцип профілактики (принцип превентивних, попереджувальних дій), який полягає в тому, щоб завчасно уникати забруднення навколишнього середовища;

4) принцип «винного», що являє собою ринковий інструмент охорони навколишнього середовища, який ґрунтується на передумові, згідно з якою витрати з усунення забруднення навколишнього середовища повинен брати на себе той, хто несе відповідальність за його виникнення;

5) принцип екологічної орієнтованості, який полягає в тому, що будь-яка діяльність здійснюється з урахуванням потреб навколишнього середовища [5, с. 71];

6) принцип інтеграції екологічної політики у розроблення і проведення всіх інших політик ЄС, який базується на інтеграції екологічних питань у сферах сільського господарства, політики розвитку, підприємництва, енергетики, внутрішнього ринку, рибальства, досліджень, структурних фондів, транспорту, економічних та фінансових відносин, торговельних та зовнішніх відносин [6, с. 70].

На четвертому етапі формування спільної екологічної політики ЄС (протягом 1992–2003 рр.) важливим здобутком країн-членів союзу стало формування основних цілей і завдань спільної політики ЄС у сфері охорони й захисту навколишнього середовища. Таким чином, країнами-членами ЄС було визначено такі основні цілі і завдання спільної екологічної політики ЄС, як:

– збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища;

– турбота про захист здоров'я людей;

– досягнення раціонального використання природних ресурсів;

– сприяння на міжнародному рівні заходам, спрямованим на вирішення регіональних і глобальних проблем охорони навколишнього середовища [4, с. 158].

Таблиця 1

Характеристика основних етапів формування екологічної політики Європейського Союзу

№	Період	Характеристика етапу
1	1957–1971 рр.	– відсутність в ЄС правової компетенції у сфері довкілля; – проведення одиничних факультативних заходів у сфері екології; – проблеми навколишнього середовища стосувалися значною мірою вторинного права, особливо в документах, спрямованих на здійснення сільськогосподарської та енергетичної політики країн ЄС; – усвідомлення країнами-членами ЄС необхідності запровадження заходів з екологічної безпеки (Римський договір 1957 року).
2	1972–1985 рр.	– проведення початкових заходів щодо захисту навколишнього середовища; – поява перших програм дій у сфері захисту довкілля; – початок розвитку правового регулювання у сфері екології; – гармонізація права держав-членів та видання директив-актів в екологічній сфері; – приєднання ЄС до міжнародних конвенцій з охорони довкілля (Конвенція про охорону дикої флори і фауни і природних місць мешкання в Європі 1979 р., Міжнародна угода з тропічної деревини 1983 р., Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р.).
3	1986–1991 рр.	– закріплення компетенції у сфері охорони навколишнього середовища за інститутами ЄС; – внесення змін до Римського договору 1957 р. Єдиним Європейським Актом 1986 р.; – впровадження принципу субсидіарності у сфері охорони довкілля; – ріст правового регулювання природоохоронної діяльності на основі регламентів-актів екологічного законодавства держав-членів; – впровадження системи оцінки можливого впливу на навколишнє середовище, моніторингу; – поширення екологічної інформації, забезпечення доступу громадськості до неї і фінансування природоохоронних заходів.
4	1992–2002 рр.	– удосконалення екологічної політики ЄС; – визнання екологічної політики як одного з пріоритетних напрямів діяльності ЄС; – інституціональне закріплення питань екологічної політики і проблем навколишнього середовища в Договорах ЄС; – включення питань охорони довкілля в усі напрями політики ЄС.
5	2003 р. – сьогодні	– удосконалення правового регулювання охорони довкілля; – відновлення актів, що закладають правову базу системи збору й обробки екологічної інформації, моніторингу довкілля, механізму фінансування екологічних заходів; – спроби кодифікації численних норм у сфері екологічної стандартизації і сертифікації; – включення проблем захисту навколишнього середовища в проект Конституції ЄС.

Джерело: розроблено автором на основі джерела [4, с. 156–159].

У процесі здійснення екологічної політики та впровадження заходів ЄС з екологічної безпеки важлива роль належить таким структурним підрозділам союзу, як Європейська Рада, Рада Міністрів, Європейська комісія, Європейський парламент, Суд ЄС та Європейська агенція з навколишнього середовища (ЄАПНС), основною метою і завданням діяльності яких у сфері екологічної безпеки є надання об'єктивної та достовірної інформації, здійснення заходів для захисту навколишнього середовища, належне інформування громадськості країн-членів ЄС та країн, які не входять до складу союзу.

У контексті аналізу спільної екологічної політики країн-членів ЄС варто акцентувати увагу на нормативно-правовій базі ЄС у сфері екології, яка включає установчі договори ЄС, а також директиви та програми дій у цій сфері. До основних нормативно-правових актів у сфері захисту та охорони навколишнього середовища ЄС належать:

– Римський договір 1957 р., стаття 36 якого дала право країнам-членам ЄС запроваджувати обмеження на імпорт, експорт, транзит у товарному обороті, виходячи з міркувань екологічної безпеки [8];

– Єдиний європейський акт (ЄЄА) 1986 р., який включив до Римського договору новий розділ щодо охорони навколишнього середовища;

– Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р., який закріпив природоохоронні цілі організації – сприяння на міжнародному рівні заходам, що належать до регіональних та світових проблем навколишнього середовища. Додатками до Маастрихтського договору стали

три декларації, що стосуються екологічної проблематики (Директива про шкідливі викиди, Директива про вплив заходів ЄС на охорону навколишнього середовища та Директива про захист тварин) [9];

– Амстердамський договір 1997 р., який закріпив принцип екологічної орієнтованості діяльності ЄС;

– Лісабонський договір 2007 р., який визначив основоположні цілі екологічної політики ЄС, до яких належать збереження, захист і покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; виважене й раціональне використання природних ресурсів; розв'язання регіональних та всесвітніх проблем довкілля, а також боротьба зі зміною клімату [10, с. 83].

Важливим результатом спільної екологічної політики Європейського Союзу є створення та реалізація Програм дій ЄС у сфері навколишнього середовища (табл. 2).

Крім Програм дій у сфері навколишнього середовища, важливим результатом здійснення спільної екологічної політики Співтовариства є запровадження низки інструментів з охорони довкілля (табл. 3).

Ще одним результатом спільної діяльності країн-членів Європейського Союзу у сфері захисту навколишнього середовища є Екологічна програма для Європи, прийнята на Софійській конференції міністрів «Довкілля для Європи» у 1995 році.

Екологічна програма для Європи стала першою спробою сформулювати довгострокові пріоритети екологічної політики на загальноєвропейському рівні, які б могли сприяти створенню концептуальних підвалин для координації

Таблиця 2

Характеристика Програм дій ЄС у сфері навколишнього середовища

Назва програми	Характеристика
Перша програма дій із навколишнього середовища 1973–1976 рр.	– координувала природоохоронну діяльність Співтовариства в міжнародних організаціях; – в її рамках були прийняті Директива Ради 75/442/ЄС про відходи, Директива Ради 75/440/ЄС про вимоги до якості поверхневих вод, призначених для забору питної води в державах-членах, Директива Ради 76/160/ЄС про якість води для купання.
Друга програма дій Європейських Співтовариств «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства й програма дій із навколишнього середовища» 1977–1980 рр.	– запровадила дослідницькі програми з питань охорони навколишнього середовища («Наука і технології для охорони навколишнього середовища» (STEP) і «Європейська програма кліматології та природних регіонів» (ЕРОСН)).
Третя програма дій Європейського Співтовариства «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства й програма дій із навколишнього середовища» 1981–1986 рр.	– запровадила нові положення, що стосувались чотирьох аспектів екологічної політики Співтовариства (необхідність подальшої інтеграції екологічної політики в інші секторні політики Співтовариства; необхідність посилення превентивних аспектів екологічної політики тощо).
Четверта програма дій із навколишнього середовища 1987–1992 рр.	– акцентувала увагу на таких сферах, як розроблення екологічних стандартів; забезпечення ширшого доступу громадськості до інформації та поширення екологічної інформації; ефективне й комплексне застосування чинного законодавства Співтовариства; управління всіма видами впливу на навколишнє середовище, а також розвиток екологічної освіти; охорона особливих природних та урбанізованих територій; створення нових робочих місць тощо.
П'ята програма дій «До сталого розвитку» 1993–2000 рр.	– запропонувала використовувати ринкові інструменти, механізми фінансової підтримки, горизонтальні інструменти, що включають статистичні дані, наукові дослідження, технологічний розвиток та ін.; – підкреслювала важливу роль неурядових організацій у сфері екологічної безпеки.
Шоста програма дій із навколишнього середовища «Довкілля-2010: наше майбутнє – наш вибір» 2002–2012 рр.	– основне завдання Програми – сприяння інтеграції екологічних інтересів у всі політики Співтовариства і досягненню сталого розвитку.

Джерело: розроблено автором на основі джерел [10, с. 84; 11, с. 327–329].

Характеристика основних інструментів ЄС з охорони довкілля

Назва інструменту	Сутність інструменту
LIFE	фінансовий інструмент екологічного захисту, який спрямований на сприяння розвитку, впровадженню й оновленню екологічної політики та законодавства Співтовариства
Угоди про охорону довкілля	мета – покращення екологічних аспектів діяльності підприємств та впровадження методів сталого виробництва шляхом заохочення добровільних заходів та угод щодо охорони довкілля
Екологічні мита та податки	мета – сприяння застосуванню державами-членами фіскальних інструментів підвищення ефективності екологічної політики та забезпечення використання екологічних мит і податків у відповідності до законодавства Співтовариства
Екомаркування продукції	екомаркування має на меті рекламування продукції зі зменшеним негативним впливом на довкілля (порівняно з іншими продуктами тієї самої групи)
Система екологічного менеджменту та екологічного аудиту Співтовариства (EMAS)	спрямована на забезпечення постійного вдосконалення ефективності екологічної діяльності європейських організацій, а також забезпечення громадськості та зацікавлених сторін відповідною інформацією
Екологічні перевірки – мінімальні критерії	забезпечення більшої відповідності, а також більшої однаковості у застосуванні та впровадженні законодавства Співтовариства щодо охорони довкілля шляхом надання мінімальних критеріїв організації, проведення, пост-контролю та опублікування результатів екологічних перевірок в усіх державах-членах
Європейський реєстр викидів та перенесення забруднюючих речовин (PRTR)	покращення громадського доступу до інформації про стан довкілля та сприяння у такий спосіб запобіганню та зменшенню забруднення у довгостроковій перспективі

Джерело: розроблено автором на основі джерела [7].

національних і міжнародних зусиль щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища в Європі та інтегрування екологічних чинників у політику розвитку [2, с. 67].

Ця програма визначила основні дванадцять екологічних проблем сьогодення, п'ятьом з яких було надано пріоритетне значення. До пріоритетних екологічних проблем сучасності Екологічна програма для Європи віднесла такі, як:

- 1) зміна клімату;
- 2) руйнація стратосферного озону;
- 3) втрата біорозмаїття;
- 4) аварії з тяжкими екологічними наслідками;
- 5) підкислення і збільшення концентрації тропосферного озону та інших фотохімічних оксидантів [2, с. 71].

Сьогодні одним із найнебезпечніших наслідків неефективної екологічної політики є зміна клімату. У цьому контексті варто підкреслити активну роль Європейського Союзу у міжнародному процесі боротьби зі зміною клімату. Одним із результатів активної діяльності ЄС у цьому напрямі є участь країн-членів ЄС у міжнародних конференціях, робочих групах та зустрічах із цих питань, а також ратифікація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 21 грудня 1993 року та підписання і ратифікація Кіотського протоколу до неї. Відповідно до положень Кіотського протоколу розвинуті країни зобов'язалися скоротити свої спільні викиди шести осно-

вних парникових газів принаймні на 5%. А Європейський Союз, своєю чергою, взяв на себе зобов'язання скоротити викиди цих парникових газів на 8% як Союз загалом, розділяючи квоти між країнами-членами.

Висновки. Сьогодні світове співтовариство усвідомлює необхідність координації максимальних зусиль у сфері захисту та охорони навколишнього середовища, сприяння розвитку гармонізованої нормативної бази для досягнення збалансованого розвитку в Європі, посилення уваги до питань екологічного стану довкілля та необхідності здійснення спільних заходів у сфері екологічної безпеки. Важлива роль у міжнародному процесі захисту довкілля належить Європейському Союзу, якому сьогодні належить провідна роль у реалізації політики вирішення глобальних проблем навколишнього середовища.

У процесі формування екологічної політики ЄС можна виділити 5 основних етапів, протягом яких було сформульовано основні принципи, цілі та завдання екологічної політики Співтовариства.

Одними з найважливіших здобутків та результатів діяльності Європейського Союзу в екологічній сфері є запровадження Програм дій у сфері охорони навколишнього середовища та Директив щодо навколишнього середовища, а також реалізація різноманітних інструментів захисту й охорони навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Хван Т.А. Экологические основы природопользования / Т.А. Хван, М.В. Шинкина. – Москва: Издательство Юрайт, 2017. – 319 с.
2. Шевчук В.Я. Екологічне управління / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський. – Київ: Либідь, 2004. – 432 с.
3. Івасечко О. Особливості формування екологічної політики Європейського Союзу / О. Івасечко. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – № 25. – С. 113–118.
4. Громадська Н.А. Основні напрямки політики Європейського Союзу / Н.А. Громадська, В.В. Деріга. // Вісник СевДТУ. – №84. – С. 140–162.
5. Громадська Н.А. Роль міжнародної організації праці в розвитку соціального діалогу / Н.А. Громадська. // Вісник СевДТУ. – 2007. – № . – С. 69–72.
6. Дубовик О.Л. Реалізація принципів європейського екологічного права / О.Л. Дубовик, А.Л. Іванова. // Політика и общество. – 2004. – № 5. – С. 68–73.
7. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики [Електронний ресурс] / Л. Якушенко // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/840>.

8. Treaty establishing the European Economic Community [Електронний ресурс]. – 1957. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cvce.eu/obj/en-csa6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e>.
9. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
10. Романюк Н.І. Нормативно-правова база формування екологічної політики Європейського Союзу / Н.І. Романюк, Н.М. Корнійчук. // Особливості внутрішньополітичного розвитку країн та регіонів світу. – 2012. – № 20. – С. 81–87.
11. Качурінер В.Л. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища та екологічних стандартів виробництва / В.Л. Качурінер. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 326–331.

Аннотация. В статье проанализированы основные характерные черты формирования общей экологической политики Европейского Союза, обобщены основные этапы ее развития. Исследована нормативно-правовая база формирования экологической политики ЕС. Проанализированы основные инструменты политики Европейского Союза в сфере защиты и охраны окружающей среды. Определены и охарактеризованы основные направления экологической политики Европейского Союза. Исследована роль Европейского Союза в сфере охраны окружающей среды и экологической безопасности как одного из глобальных вызовов современности.

Ключевые слова: экологическая политика, экологическая безопасность, Европейский Союз, Программа действий в области окружающей среды, принцип экологической политики, инструмент экологической политики.

Summary. The article is dedicated to the analysis of the main features of the establishment of the common environmental policy of the European Union and to the study of the main stages of its development. The legal and regulatory framework of the EU environmental policy is studied. The basic tools of the European Union in the field of environmental conservation and protection are analyzed. The main EU environmental policy directions are determined and characterized. The role of the EU in the field of environmental protection and environmental security as one of the global challenges of the modern world is studied.

Key words: environmental policy, environmental security, the European Union, Environment Action Programme, environmental policy principle, environmental policy instrument.